

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1954

Ε.Ι.Α.Ε.Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

[ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ]

Κι άλλοι πριν από τον Ψυχάρη μεταχειρίστηκαν σὰ γραπτά τους—δὲ μιλοῦν μόνο γιὰ ποιητὲς—τὴ δημοτικὴ γλῶσσα, μὰ Ἐκεῖνος μόνος τὴ μελέτησεν ἱστορικὰ, βαθιὰ καὶ πλατυὰ καὶ τὴν παρουσίασεν ἐπιστημονικὰ μὲ φθολογικοὺς νόμους, μὲ γραμματικούς καὶ συντακτικούς κανόνες κι ἀπόδειξε περίτρανα τὴν ἐνότητά της μὲ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ πὼς εἶνε δυνατό μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνουν τὰ κυριώτερα πνευματικὰ κέντρα τοῦ ἔθνους νὰ δημιουργηθῇ μιὰ ὥραια κοινὴ, ἐθνικὴ, πανελληνία, γλῶσσα, «ποὺ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τὴ μιλή, νὰ τὴν καταλαβαίνει καὶ νὰ τὴ γράφῃ.» Καὶ μὲ περηφάνεια καὶ τόλμη λέει στὴν «Ἀπολογία» του, ποὺ φάνηκε μετὰ τὸ «Ταξίδι»: «Βέβαιον λοιπὸν πὼς τὴ δημοτικὴν πριν ἀπὸ μένα, τὴ μεταχειριστήκανε κι ἄλλοι. Ὡς τόσο τί νὰ γίνῃ ποὺ τὴν ἔγραψα πρῶτος; Ἡ σὰν προτιμᾶτε, τὴ γράψανε καὶ οἱ ἄλλοι, ἐγὼ τὴν ἔκανα γλῶσσα. Πῆγα, ξεσκάλισα ἤσυχα καὶ μεθοδικὰ τοὺς νόμους της, τὸ λεχτικὸ της, τὸ πνέμα της, τὴ γραμματικὴ της, ξεχώρισα τὰ ντόπια καὶ τὰ κοινὰ γιὰ νὰ φανῇ γλῶσσα τὴ λύτρωσα μ' ἓνα λόγο, ἀπὸ κάθε σκλαβιά τὴν ἔστησα στὴ μέση τῆς Ἑλλάδας ἀνεξάρτητη, μὲ ὑπαρξὴ δική της, μὲ δικό της εἶναι. Εἶμαι κουφὸς στὶς φωνές, στὶς βρисиές καὶ στὸ μῖσος τὴν κακὴ θέληση δὲν τὴ βλέπω. Φανατισμὸς, ἢ ὅπως κι ἂν ποῦνε ὑπάρχει ἓνας ἅγιος φανατισμὸς ποὺ εἶναι ὁ φανατισμὸς τῆς ἀλήθειας. Ὅ,τι ἔγινε, ἦταν ἀνάγκη νὰ γίνῃ...»

Καὶ τὴν ἀλήθεια ποὺ πρεσβεύει ὁ Ψυχάρης τὴ διακήρυττεν ἀφοβα. Ὅταν σὰ 1923 τοῦστειλά τὴν ποιητικὴ μου συλλογὴ «Βάλσαμα», ἔλαβα ἀπὸ τὸ Παρίσι τ' ἀκόλουθο γράμμα του, ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸ τῆς ἰδέας ποὺ εἶχε τότε γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ποίηση. Ὁ τονισμὸς καὶ ἡ ὀρθογραφία διατηροῦνται ὅπως εἶναι στὸ γράμμα του.

«Δεφτέρα, 31 τοῦ Δεκεμβρίου 1923.

Φίλε συνάδερφε Κωσταντινίδη,
«Πόσο προχώρησε ἡ τέχνη τοῦ στίχου ἀπὸ τὰ μικράτα μου! Τὸ βλέπω κι ἀπὸ τὰ ὥραια σου τὰ Βάλσαμα ποὺ εἶναι τὰ πῆρα τὰ

διάβασα καὶ πρέπει νὰ μὲ συμπαθήσῃς ποὺ οἱ ἀπειρες δουλειές μου ἴσια μὲ τώρα στιγμύλα δὲ μοῦ χάρισαν νὰ σοῦ τὸ πῶ. Ὑπάρχει σήμερα στὴν Ἑλλάδα μιὰ σπουδαία ποιητικὴ Σχολὴ ποὺ βέβαια κι ἀρχηγὸς της εἶναι ὁ Παλαμάς, μὰ ποὺ ὄλοι σας οἱ νέοι ἔσεῖς τῆς δίνετε ὀλοένα δύναμη καὶ σημασία. Ἐσένα οἱ στίχοι σου ἔχουνε μιὰν ἀρμονία πειστικὴ, ἂν μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, μιὰν ἀρμονία ποὺ σὲ πείθει, γιὰτὶ ξαίρεις κι ἀποτυλίγεις τὴ σκέψη σὲ κάποιον γλυκὸ χᾶδι τοῦ ρυθμοῦ. Ἔχει καὶ ἡ ψυχὴ σου γνωρίσματα δικὰ της. Ὅμορφα καὶ σωστὰ μᾶς τὰ ζωγραφίζεις στὴν Ἀπιστία. Καὶ εἶναι ἀλήθεια πὼς εἶναι ἡ θλίψη φιληνάδα πιστὴ ἔμεις ὅμως τὴν ξαπολοῦμε, ἅμα ποὺ βλέπουμε στὶς κουρτίνες τοῦ γειτονικοῦ τοῦ σπιτιοῦ τὴ Χαρά».

Μὰ ὁ Δάσκαλος, ἀφήνοντας τὴν οὐσία τῆς ποίησης καὶ μπαίνοντας στὴν περιοχὴ τῆς γραμματικῆς δὲν εἶναι τόσο... φιλομειδής...

«Μὲ χαρὰ μεγάλη δὲν εἶδα τίς κουρτίνες τῆς γραμματικῆς σου: στὸ σπίτι τὸ γειτονικό, πάει, ἔρχεται, ἀνεβαίνει, κατεβαίνει, τρέχει, πηδᾷ, μιὰ γλῶσσα ποὺ μοῦ φαίνεται λιγάκι σὰν ἄστατη κι ἀκατάστατη. Ὡστόσο σ' ὄλους τοὺς τόπους τοῦ κόσμου, γνωστὸ πὼς πρόζα καὶ ποίηση ἀκολουθοῦνε τὸν ἴδιον τὸν κανόνα. Κ' ἔτσι μονάχα ἡ ποίηση μπορεῖ νὰ ποχτήσῃ τὸ τέλειο ἐκεῖνο καὶ τὸ ἀρμονικὸ ποὺ μοιάζει τοῦ εἶναι της ὁ νόμος.

Νὰ μοῦ δώσης τουλάχιστο τὴν ἄδεια, ξεφυλλίζοντας τὸ βιβλίον σου, νὰ σοῦ σημειώσω μερικὰ ποὺ τὰ βρίσκω σὰ δυσκολοχώνευτα.

Σ. 12. Ἐεφάντωνεν. Τὸ ν' ἀφτὸ εἶναι λαθασμένη ἀντίληψη τῆς Εὐφωνίας σὲ πολλούς. Τὸ ξηγῶ σ' ἓνα γράμμα τοῦ Νουμᾶ ποὺ θὰ βγῆ στὸ προσεχὲς τοῦ φύλλου.—

Ὁ γκιώνης. Γιατί ω; Κανένα, μὰ κανένα λόγο δὲν ἔχει, μήτε, σελ. 51, τὼ χω. Μὲ ω τὸ λές; Ὅχι. Τότες τί μᾶς τὸ καθίζεις; Εἶναι, ποτέσ εἶνε. Σελ. 13 Ἐπόθησα κι ἄλλα πολλὰ τέτοια. Τὸ ε τὸ ἄτονο τοῦ ἀόριστου καὶ τοῦ παρατατικοῦ, ἀδικαιολόγητο σήμερα ὅπως τὸ ξήγησα συχνά. Χρυσελεφαντένιο ἢ χρυσοελεφαντένιο. Τὸ χρυσελεφαντένιο, ἀττικισμὸς δίχως λόγο· τὸ ε τὸ δικό μας ἀδυνατώτερο ἀπὸ τὸ σημερινό μας ο κ' ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ τάποσύρη. Ὁ π' ὅπου, ἀχαμνό· πού, τὸ μόνο. Ἡ ὀρθογραφία παλιός εἶναι παλιά. Ἴδου τί τρέχει· ὁ παλα-ι-ός γίνε-ται παλεός, ὁ παλεός, παλιός· λοιπὸν τὸ η καμιὰ δουλειὰ ἐδῶ δὲν ἔχει.

Σ. 16. τῆς ἀθύσσου, σ. 26. κυπαρίσσια ἀντὶ κυπαρίσσα. σ. 29 ὕδρεις, σ. 30, δάσεις, σ. 31 τῆς ἐρήμου, σ. 35 παρόντος, Σολομώντος, σ. 48 χρώματος, σ. 75 τρόδος, Κύπρος, σ. 78 πρυτάνεις, σ. 79. Τιμοκρέων, σ. 81 αἰσθήσεις, σ. 85 βασιλεῖς, σ. 87 ἐνδόξων. Ὅλα τους ἀφτὰ εἶναι ἀπὸ τὰ ψέφτικα, τὰ μπόσικα τῆς καθαρέβουσας ποῦ ἀδικοῦνε κάθε τίμιο βιβλίο. Δάσκαλος, ἔτσι δὲν εἶναι; Ὅχι, διόλου. Ἀφτὰ ἡ τέχνη τὰ θέλει.

Πάντα δικός σου
ΨΥΧΑΡΗΣ.»

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1925 εἶχα τὴν εὐτυχία νὰ δῶ τὰ δραματικά μου ἔργα «Φωτεινούλα» (δίπρακτο) καὶ «Ματωμένο Γέλιο» (μονόπρακτο), ἐρμηνευόμενα μὲ μεγάλην ἐπιτυχία στὴν Ἀθήνα, στὸ Θέατρο Κυβέλης, ἀπὸ λαμπροὺς καλλιτέχνες: Ἀλίκη Θεοδωρίδη, Ἀθανασία Μουστάκα, Σαπφῶ Ἀλκαίου, Νίτσα Γαϊτανάκη, Περικλῆ Γαβριηλίδη, Ν. Παπαγεωργίου, Ν. Δενδραμῆ, Μάριο Παλαιολόγο.

Τὴ δευτέρα βραδυὰ (9 τοῦ Σεπτέμβρη), παρακολούθησε τὴν παράσταση ὁ Ψυχάρης (τότε τὸν πρωτογνώρισα), συντροφεμένος ἀπὸ τὸν πολυαγαπημένο μου Γρηγόριο Ξενόπουλο. Φύγαμε κ' οἱ τρεῖς μαζί καὶ καθήσαμε σ' ἕνα ζαχαροπλαστεῖο ἀρκετὲς ὧρες. Κάτω ἀπὸ ἕνα ποιητικώτατο Ἀττικὸ οὐρανὸ ἢ παρέα μὲ τέτοιους ἀριστεῖς τοῦ πνεύματος ἀποτελοῦσε ἀληθινὴ μυσταγωγία, εὐλογημένη δικαίωση τῆς ὑπαρξῆς.

Ἀποχαιρετήσαμε τὸ συγγραφέα τῆς «Στέλλας Βιολάντη» καὶ συνόδευσα τὸν Ψυχάρη ὡς τὸ Ξενοδοχεῖο τῆς Ἀγγλίας, (στὸ Σύνταγμα). Ἐπλεα σὲ κύματα χαρᾶς, γιατί κ' οἱ δύο τους μοῦ εἶχαν ἐκφρασθῆ

πολὺ ἐπαινετικά γιὰ τὴν παράσταση. Μοῦ-καμαν ἐντύπωση τὰ λόγια τοῦ Ψυχάρη, ὅταν ἀποχωρίζομαστε. «Μὰ τὸ Σταυρό, νὰ πιστέψης πὼς σοῦ εἶπα ὅλη τὴν ἀλήθεια. Ἐγὼ ποτὲ στὴ ζωὴ μου δὲ λέω ψέματα».

Τὴν ἐπαύριο βρῆκα στὸ ξενοδοχεῖο μου, ἕνα γράμμα του, (γιὰ δημοσίευση). Τόσον αὐτὸ ποῦ εἶχε φιλοξενήσει τότε ἡ «Βραδυ-νὴ» καὶ κατόπι τὸ «Ἑλληνικὸν Θέατρον», ὅσο καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Ξενοπούλου στὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» ἀποτελοῦν πραγματι-κοὺς τίτλους τιμῆς γιὰ ἕνα λογοτέχνη καὶ θὰ στολίσουν τὸν τόμο τῶν «Θεατρικῶν μου ἔργων».

Στις 13-2-1926 ὁ Σύλλογός μας «Νέα Ζωή» ἔδωσε στὴν Ἀλεξάνδρεια ἀξέχαστη πνευματικὴ γιορτὴ, τιμώντας τὰ Πενηντάχρονα τοῦ κορυφαίου Νεοέλληνα ποιητῆ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ. Λίγο ἀργότερα ἐξέδο-σε καλλιτεχνικώτατο πανηγυρικὸ τεῦχος πρὸς τιμὴν του. Προηγουμένως εἶχε ζητή-σει φυσικά καὶ τὴ γνώμη τοῦ Ψυχάρη. Μὰ δυστυχῶς, τὴν ἐποχὴ ποῦ ἦταν στὴν Ἀθή-να (1925), ἔγινε μιὰ παρεξήγηση ἀναμετα-ξύ τους. Σ' αὐτὴ ἔπαιξε ρόλο κ' ἡ ὑποψη-φιότητα γιὰ τὸ Νόμπελ, ποῦ ἔφερε σὲ δύ-σκολη θέση καὶ τὸν ἐξαιρετο φίλο τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Philéas Lebesgue, ποῦ ἀναγκάστηκε νὰ μοῦ γράψῃ, ἐρωτών-τας τί νὰ κάμῃ καὶ ποιὸν νὰ ὑποστηρίξῃ. Παραθέτω ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ γράμμα του:

(Παρίσι), 4, Rue Honoré - Chevalier VI^E
Παρασκευῆ, 18 τοῦ Δεκεμβρη 1925

Ἀγαπητέ μου συνάδερφε,

Μοῦ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ γράψω γιὰ τὸν Παλαμά στη Νέα Ζωή, ἀπὸ λόγους προσωπικοὺς ποὺ δε θα εἶτανε τίποτα χω-ρίς τοὺς λόγους τοὺς γενικοὺς. Ὁ Ξενόπου-λος ποὺ εἶναι πρόεδρος τῆς επιτροπῆς γιὰ τα πενηντάχρονα τοῦ Ποιητῆ, δε μού ζήτη-σε νὰ γίνω καὶ γω μέλος τῆς ἐπιτροπῆς. Ὁ Ξενόπουλος εἶναι φίλος μου. Ὅστε κάτι θα τρέχη. Ἀδύνατο νὰ μην ξαίρη ὁ Παλα-μάς ποια εἶναι ἡ λίστα καὶ πὼς λείπει μέ-σα ὁ Ψυχάρης. Καὶ τόντις, σ' ὅλο το διά-στημα τῆς διαμονῆς μου, ἀκόμη καὶ πρὶν κατεβῶ, φέρτηκε μαζί μου ὁ Παλαμάς, πα-ράξενα. Τόσα φτάνουνε γιὰ τους λόγους τους προσωπικοὺς. Ἴδου τώρα καὶ οἱ γενικοί, ποὺ εἶναι πολὺ πιο σπουδαῖοι, ποὺ εἶναι μάλι-στα εθνικοί. Ὁ Παλαμάς θέλει νὰ προταθῆ γιὰ τὸ Νόμπελ. Δικαίωμά του καὶ τοῦ αξί-ζει. Ἀπαράδεχτοι ὅμως οἱ ὅροι τῆς πρότασης.

Ὁ Παλαμάς—ποὺ ὅσο κάθησα στὴν Αθή-να οὔτε πάτησε στὸ ξενοδοχεῖο μου, ἐνῶ πῆγα πρῶτος νὰ τοῦ κάμω βίζιτα—Σκο-

πεύουνε να τον προτείγουνε Πανεπιστήμιο και Παρνασσός.

Δηλαδή, δεν προτείγουνε τον Παλαμά. Νέττα, σκέττα να τα πούμε, αντιπροτείγουνε τον Ψυχάρη.

Και για τον Ψυχάρη δε μού μέλει. Μου μέλει για την Ιδέα.

Και την Ιδέα δεν εννοώ να την πειράξουνε.

Επειδή τί τρέχει και ποιο το νόημα τής πρότασης; Το νόημα είναι πώς η δημοτική καλή για τούς στίχους. Για την πρόζα ταιριάζει μονάχα η καθαρέβουσα... Έτσι γυρίζουμε πενήντα χρόνια πίσω κι ολοι μας οι κόποι για την ίδρυση μιας πρόζας εθνικής, πανεχαμένοι... Είναι πράματα που το χρέος μου το προστάζει να μην το θέλω.

Πάντα φίλος σου
ΨΥΧΑΡΗΣ

Το γράμμα μου αφτό, βασισμένο στην τίμια πεποίθηση όλης μου τής ζωής, δεν έχει τίποτε να φοδηθή και μπορείς να το κάμης ότι αγαπάς.»

Μά ο άκούραστος μαχητής, πού έπάλευε με σθένος και άντοχή, είχε τ' όδυνηρό άτύχημα νά δη νά του κόβουν τό πόδι. Μά δέν έχασε και πάλι τό ήθικό του μεγαλείο. Και τό φανερώνει στ' άκόλουθο γράμμα του:

«(Παρίσι), Είκοσι δυό του Γιούνη, τετάρτη, 1927

Καλέ μου φίλε,

Τη «Μούσα» μου(*) την πήρα εχτές μαζί με το εβγενικό σας γραμματάκι που η «Νεράϊδά» μου θα μπη στη «Νέα Ζωή» — το πιο σπουδαίο μας το περιοδικό — η έννοια σας. Μια χάρη μεγάλη όμως θα σας ζητήσω, φτάνει που είμαι τώρα μισός και μ' ένα πόδι μονάχα, να μη μου κόψετε τη «Νεράϊδα» σε δυο κομμάτια. Δε γίνεται και χαλνά ολο το δράμα.

Χαίρουμε που ή «Νέα Ζωή» θα μού θυμίση την Αθήνα. Δεν την ξεχνώ, καθώς δέν ξεχνώ και τον αγαπητό μας Κ. Ν.

Πάντα δικός σας

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ποιος ξαίρει; Μπορεί κι όλας να παιχτή μια μέρα η «Νεράϊδα» στην Αλεξάνδρεια. Η Μαρίκα είχε φαίνεται πραχτικές σκηνικές δυσκολίες, για να την ανεβάσει. Δεν πιστέβω να είναι τόσο σημαντικές που δυο τερτίπια και τρία παραφέτια νά μην μπορή να γίνη κι αφτό. Λοιπόν έτσι; Ροδίτης. Στα 1925 είχα λαχτάρα να πάω στο νησί σας, είχα και ιταλικό πασσαπόρτι' μα δε μαφήσανε οι δουλειές. Ελαβα το φυλλάδιο 2. Μπράβο σας για το χαρτί, τον τύπο και το σονέτο.»

* * *

Δυστυχώς εκείνη τή χρονιά, (1927), σταμάτησε ή έκδοση τής «Νέας Ζωής», πού είχεν άρχίσει τό Σεπτέμβρη του 1904, όχι βέβαια χωρίς διακοπές. Μιά δλόκληρη ζωή και σπάνια ιδεολογική άφοσίωση στην Τέχνη. Κ' έτσι δέν πρόφτασε νά δημοσιεύση τή «Νεράϊδα» του Ψυχάρη.

«(Παρίσι), Είκοσιτρεις του Οχτώβρη 1927

Φίλε Κ. Ν. Κωσταντινίδη,

Τί ωραίο γραμμα που μού γράφετε και τί ωραία που μού λέτε για τη Ρόδο. Κ' έτσι γίνεται η πίκρα μου μεγαλύτερη που τόσες φορές θέλησα να πάω σιδμορφο στο ιστορικό Νησί, δίχως ποτές μου να το καταφέρω . . .

Άφωσιωμένος ές τό άει

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ό Ψυχάρης μοιάζει με τούς Προφήτες και τούς Μεγάλους Έφευρέτες, πού οι κατοπινοί Αίώνες στεφανώνουν θριαμβικά. Κι ό πρώτος Αίώνας μετά τή γέννησή του κάμνει τώρα τήν άρχή.

Κ. Ν. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

